

Лобанов А.
д.військ.н., професор, професор кафедри
національної безпеки, публічного управління та адміністрування
Державний університет «Житомирська політехніка»

УКРАЇНА ПІСЛЯ ВІЙНИ – КРАЇНА МАЙБУТНЬОГО?

Світ після війни

За словами Романа Безсмертнова – післявоєнний світ, обриси якого ми намагаємось осмислити насамперед теоретично, безсумнівно, буде іншим у порівнянні з довоєнними світовими реаліями. Війна багато в чому заставила нас по-новому подивитись на історію, довоєнні обриси світу, на декларовані і справжні цінності, за якими жило в свій час і за якими людство має жити в майбутньому.

Ми пережили перший шок від початку повномасштабної агресії РФ, втратили частину територій, оговталися, повернули частину територій, адаптувалися до потреб війни та увійшли у період війни на виснаження. Щоправда, ще рано говорити про кінець війни, попереду – не менші виклики, адже перемогти у війні – це лише одна задача, яка нині стоїть перед нами. Інша задача – перемогти у боротьбі за післявоєнний мир. Іншими словами, здобути не просто військову, але й гуманітарну перемогу.

Обидві задачі базуються не лише на цілях та перебігу воєнної кампанії на нашій території, і не лише на процесах, які відбуватимуться усередині Росії, але й на тенденціях у міжнародній політиці, як на регіональному рівні, так і на глобальному.

1. Якою має бути зовнішня політика України після війни.

Прогноз 2024: ключові меседжі та презентація експертів UIF

Міжнародні відносини зараз перебувають у стані хронічної нестабільності та непередбачуваності. Причина – стара система міжнародних відносин розпадається, а нова ще не народилася. Основний глобальний процес, який впливатиме на міжнародні відносини у найближчі 7-10 років – це суперництво КНР та США. На регіональному рівні посилюється роль місцевих держав та їхня конкуренція.

Україна у таких умовах опиняється перед супервикликом: як перемогти у війні, але так, щоб не лишитися на периферії міжнародної політики. На жаль,

після успішного 2022 року, в 2023 та 2024 роках позиції України на світовій арені погіршилися.

Отже, що сьогодні відбувається? Які тенденції розвитку сучасного світового політичного процесу ми повинні врахувати у своїй зовнішній політиці?

Загострення стратегічного суперництва між США та Китаєм

Можна остаточно констатувати, що китайсько-американське суперництво, яке розпочиналося у середині 2000-х із взаємних торгових конфліктів і суперечок про права інтелектуальної власності, вийшло на рівень широкомасштабного, комплексного протистояння, що нині охоплює високотехнологічний сектор, ОПК, безпеку, космічні дослідження, ракетобудування, сферу штучного інтелекту та політико-ідеологічні питання світового устрою. Іншими словами, суперництво США і КНР вже перейшло на рівень глобального і всеохопного, і стало більше схожим на умовний період “холодної війни”.

Автономізація регіональних держав

Мається на увазі посилення регіональних країн на тлі послаблення та/або розмивання впливу традиційних глобальних гравців (США, росії, Франції, Британії, Німеччини). Як свого часу вторгнення США в Ірак у 2003 році та його катастрофічні наслідки, так і вторгнення РФ в Україну у 2022 році призвело до послаблення впливу та позицій РФ на світовій арені, втягування Москви у затяжне збройне протистояння, з якого вони вже не можуть вийти, не втративши обличчя. У свою чергу, зацикленість РФ на Україні дала більше свободи маневру на світовій арені країнам, які раніше від неї залежали та/або боялися реакції Кремля, зокрема центральноазійським республікам та іншим державам пострадянського простору, а також країнам Близького Сходу та африканським країнам. Вони стали поводити себе вільніше, рішучіше та більш автономно на своєму регіональному рівні, прискорюючи перехід до багатовекторної зовнішньої політики, не орієнтованої лише на Москву.

Як висновок – розширення свободи та автономності країн регіонів призводитиме до формування “динамічної багатополарності” на регіональному рівні.

Остаточна смерть старого “західного” світового порядку

Вторгнення рф в Україну внесло певні зміни в європейську архітектуру безпеки, створеної у 1970-1990-х роках, а також по повоєнній міжнародно-правовій системі, заснованій на Ялтинсько-Потсдамському консенсусі після Другої Світової війни. Безумовна ініціатива США на світовій арені, якою характеризувалася епоха після 1991 року, була ослаблена. Система безпеки, яку стара Європа намагалася збудувати на базі ідеї залучення рф як стратегічного партнера, не відбулася. Старі правила та норми, які все частіше порушувалися в останні 30 років, перестали діяти, а система ООН, що була в основі післявоєнного консенсусу, потребує глибокого реформування, і не є актуальною з огляду на сучасні виклики, з якими вона не може справитися ефективно.

Оскільки старі правила більше не діють, багатьом країнам доведеться розраховувати на власні сили, а не на силу права, яке, на жаль, не завжди буде працювати в інтересах слабших.

Старі правила не діють не лише на глобальному рівні, але й на національному, адже правила гри всередині формувалися, у тому числі, за прямого впливу зовнішньої кон'юнктури, економічної та політичної.

Відтак, у України у найближчі роки є два головні виклики.

Перший – Росія. Нам важливо не лише перемогти на полі бою, але й перемогти концептуально та інтелектуально, запропонувавши наше бачення подальших відносин зі світом, ролі росії у майбутньому, повоєнного розвитку нашої економіки та держави, подолання наслідків війни. Росія буде загрозою для нас тривалий час, а тому важливо вже сьогодні сформувані стратегію на російському напрямку, в центрі якої стане стратегічне стримування рф на десятки років вперед, з чітким розумінням застосування санкційних механізмів, регулярним дослідженням процесів усередині росії, розбудовою системних зв'язків з різними незахідними країнами, які росія може використовувати для своїх цілей.

Іншими словами, виклик, пов'язаний з “російською загрозою”, є нелінійним, має декілька блоків завдань, різних за характером та смислом:

СТРАТЕГІЧНЕ СТРИМУВАННЯ рф: розбудова нової архітектури безпеки у регіоні, яка дозволить стримувати росію і знешкоджувати її військову загрозу допоки сама загроза не зникне, або росія не відмовиться від цієї політики;

АДАПТАЦІЯ ДО НОВИХ РЕАЛІЙ: перебудова української держави таким чином, щоб вона могла швидко та ефективно реагувати на будь-які безпекові загрози, пов'язані з Росією, у найближчі роки.

ПОШУК НОВОГО БАЛАНСУ: зайняття Україною такої міжнародно-політичної позиції, яка дозволить балансувати між впливами та інтересами різних регіональних та світових гравців (а не провокувати їхню ескалацію, розколюючи світ і даючи Росії “люфт” для маневру), і однаково ефективно долучати їх до допомоги Україні у виконанні різних завдань. Це стосується ролі України як балансира, що допомагає утримувати стабільність та баланс у регіоні “великої Євразії”.

РЕАЛІЗАЦІЯ НАШОГО ТРАНЗИТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ: з урахуванням нових військових реалій, перебудова логістики та інфраструктури таким чином, щоб не втратити свою роль як “мосту” між Сходом та Заходом, Півднем та Північчю, адже без цього зростає ризик маргіналізації нашого функціоналу у світі після війни.

УЧАСТЬ або ІНІЦІУВАННЯ ПОСТ-РОСІЙСЬКИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ: Україна має зайняти активну позицію щодо інтеграції у регіоні. Не лише військова перемога гарантує безпеку та спокій, але й нові успішні проекти інтеграції, які дозволять країнам отримувати взаємну вигоду, відмовитися від агресії і посилювати зв'язки, завдяки чому пост-російський регіон буде ефективніше інтегрований у новий світовий порядок.

ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ПАРТНЕРСТВ/СОЮЗІВ: як і попередній пункт, цей має пряме відношення до побудови майбутньої нової “пост-російської” архітектури у регіоні, яка б влаштовувала усі зацікавлені сторони, зміцнювала б зв'язки регіональних держав і робила їх більш автономними у міжнародній системі, в тому числі, щоб не допускати нових агресивних війн. У випадку України, такі партнерства можуть бути дуже різні, як військово-політичні, так і суто економічні.

ВИСНОВОК: майже 3 роки війни можна вважати одними з найскладніших в історії нашої держави. Ми маємо відновити економіку та інфраструктуру нашої країни, вже сьогодні маємо працювати разом із партнерами над "Планом

Маршала", навчитися жити в режимі постійної російської військової загрози, побудувати такі ЗСУ як могли б самостійно, без союзників протистояти зс росії та створити реальну, дієву та ефективну систему світової безпеки. Нова безпекова система мала б у разі нової агресії росії гарантувати нам всебічну політичну підтримку, негайне надання військової та військово-технічної допомоги.

Другий (головний виклик) – післявоєнна розбудова.

1.2. Відновлення України.

Активна фаза бойових дій – це лише одна частина будь-якого збройного конфлікту. Друга частина – перемогти у боротьбі за мир. А ця битва є чи не найскладнішою у цьому процесі, адже вимагає не лише переможної риторики, поставок зброї чи розуміння ситуації на фронті, але й розбудови надійного тилу, перезапуску економіки, подолання гуманітарних наслідків війни, перезавантаження політичної системи, розвитку бачення свого майбутнього, яке виходить за рамки Росії та фронту, і стосується саме побудови сильної держави з чітким розумінням власних амбіцій, цілей та місця у світі. Треба чітко усвідомити, що перемога над Росією НЕ ВИРІШУЄ усі стратегічні задачі, які стоять перед Україною.

В Україні вже відбувається часткова суспільна трансформація із викрісталізуванням розуміння національних цінностей, яка неодмінно тягне за собою зміни в загальносоціальному устрою. Тому на порядку денному політичного істеблішменту має бути актуалізовано питання окреслення чітких правил подальшого розвитку післявоєнної держави та суспільства, сформовані основні акценти. Разом із тим, ставимо за завдання звернути увагу на певні фактори, що мають бути враховані у процесі наймасштабнішої трансформації незалежної України.

Що ж нам необхідно зробити? Про що необхідно думати вже зараз?

1. Розмінування.

На Міжнародній конференції донорів з питань розмінування України, що відбулася в Загребі (Хорватія), Прем'єр-міністр Денис Шмигаль в онлайн-виступі зазначив, що в Україні потенційно замінованими є 30% території – 174

тисяч кв. км. Це дорівнює трьом площам Хорватії. У зоні потенційної небезпеки – понад 6 млн людей.

За час повномасштабної війни в Україні міни разом із бомбами та артилерійськими та іншими снарядами, що не розірвалися, забруднили територію України, що співмірна за площею з Уругваєм або американським штатом Флорида. Якщо цим займатимуться 500 команд фахівців, які працюють у країні нині, розмінування може зайняти 757 років.

2. Відбудова України.

Відбудова України – процес, який розпочався із початком повномасштабної війни і триває паралельно з новими руйнуваннями, яких завдає Росія під час бойових дій та внаслідок обстрілів усієї території країни.

Експерти вважають, що цей процес, попри брак ресурсів, є необхідним, оскільки він дає можливість людям залишатися в країні і виживати в умовах повномасштабної війни. Це і відновлення знищених енергетичних та інфраструктурних об'єктів, без яких населення б не мало ні електроенергії, ні води, ні тепла. Це і відбудова лікарень та шкіл. Це і створення нового житла для вимушених переселенців, які втратили домівки. Це і постійний ремонт пошкоджених помешкань, дахів будинків та встановлення нових вікон замість вибитих вибуховою хвилею.

3. Демографічна проблема.

Деякі регіони України обезлюділи, народжуваність впала, населення старішає, тривалість життя скорочується. Ці тенденції збережуться й після війни, якщо не протидіяти вже зараз.

Фахівці вказують на руйнування всіх трьох демографічних складових формування людського капіталу: народжуваності, тривалості життя та міграції.

З вимушеної еміграції повернуться не всі. Якихось позитивних змін поки що не передбачається через інтенсивні міграційні процеси. Через війну з України виїхало, за різними оцінками, від 5 до 8 мільйонів осіб. Це переважно молоді працездатного віку жінки з вищою освітою, третину біженців з України складають діти. І чим довше триватиме війна, тим менша вірогідність того, що ці сім'ї повернуться, кажуть соціологи.

"Готовність повертатися чи не повертатися залежатиме від тривалості війни. Якщо війна продовжуватиметься, то з кожним роком Україна остаточно втрачатиме 10-15 відсотків бажаючих повернутися", – прогнозує директор Інституту соціології НАН України Євген Головаха. За його словами, все залежить від того, як українські біженці змогли адаптуватися до життя за кордоном: чи вивчили мову, чи знайшли роботу, як діти сприймають зміни.

Що потрібно зробити вже зараз? Аби уникнути кризи людських ресурсів, уряд уже оновлює Стратегію регіонального розвитку до 2027 року.

Соціологи радять поквалитися з практичними підходами, зокрема у міграційній політиці. "Вже зараз потрібно виробити практичні кроки повернення людей.

4. Економіка України під час війни.

Повномасштабне вторгнення РФ стало безпрецедентним випробуванням не тільки для суспільства, але й для економіки України. За твердженнями економіста Центру економічної стратегії Максима Самойлюка – усі зароблені кошти держава вимушена спрямовувати на сектор оборони, а освіту, медицину й пенсії фінансує за гроші, які надають міжнародні партнери.

Перше, що потрібно знати про економіку під час війни: Україна витрачає на оборону все, що сама заробляє. «Сьогодні Україна витрачає абсолютно весь внутрішній ресурс на війну. 100% податків, які платять бізнес і громадяни, ідуть на забезпечення потреб сил безпеки й оборони», – розповідав прем'єр Денис Шмигаль. Причому 2/3 оборонних витрат – зарплати військовим і 1/3 – оснащення армії (техніка, зброя, боєприпаси).

Решту видатків (медицину, соцзахист, освіту) ми покриваємо завдяки фінансовій допомозі від партнерів (ЄС, США, МВФ й інших). Ця допомога приблизно дорівнює тому, що ми самі заробляємо (крім фінансової, ми отримуємо від партнерів також військову допомогу, але в цьому тексті зосередимося на суто економічній сфері).

5. Безпека

Нині Україна де-факто є стримувачем агресії держави-терориста та головною запорукою безпеки на європейському континенті в умовах найкривавішої війни останнього сторіччя.

Дійсно, весь світ спостерігає як українська армія героїчно виборює право на існування, власну незалежність та загальнолюдські цінності. Тому саме Україна має першочергове право вирішувати умови миру та подальшого розвитку системи колективної безпеки. Адже нинішня виявилась абсолютно неефективною перед обличчям реальної загрози. За словами голови Комітету Верховної Ради з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва Олександра Мережка: *“Україна має повне моральне право і повинна представити свій проект створення нової системи колективної безпеки, який б гарантував справжню безпеку і надійний захист від агресії усім державам світу без винятку”*.

Сучасна система колективної безпеки переживає сьогодні глибоку кризу, спричинену збройною агресією росії проти України.

Така міжнародна організація, як ООН, створена з метою підтримання міжнародного миру та безпеки, зокрема шляхом боротьби з агресією, продемонструвала свою неспроможність захистити свої держави-члени від агресії з боку інших членів цієї організації.

6. Екологія

Українська природа є ще однією жертвою російської агресії. Війна вплинула на кожний компонент довкілля – тваринний і рослинний світ, воду, повітря, ґрунт. Наслідки цього негативного впливу будуть довгостроковими та матимуть не лише локальний, а й глобальний характер. За останніми скромними оцінками, збитки довкіллю України від війни становлять 2,4 трлн гривень.

У Мінекології зазначають, що розриви мін призводять до забруднення ґрунтів важкими металами – свинцем, стронцієм, титаном, кадмієм, нікелем. Іноді це робить ґрунт непридатним для подальшого сільськогосподарського використання.

Нагадаємо, видання The Washington Post з посиланням на аналіз експертів повідомляло, що росія зараз контролює українські родовища вугілля, нафти, газу та металів на суму не менше ніж 12,4 трлн доларів.

7. Отримання репарацій.

Заморожені російські активи. Ще одне потенційне джерело фінансування для України, навколо якого точаться дискусії, – це заморожені російські активи. Наразі йдеться не про те, щоб передавати нам усі ці заблоковані кошти. Найбільш реалістичним сценарієм є отримання Україною відсотків, які нараховуються на ці кошти. І Європа позитивно відгукнулася на цю пропозицію України, ідеться про 15 мільярдів євро.

Україна опинилася в центрі великої геополітичної гри, зовнішнім проявом якої є російсько-українська війна, а вірніше Четверта світова, якщо "Холодну війну" рахувати за третю.

Величезні матеріальні збитки, заподіяні державами-агресорами народу України, роблять цілком логічними репараційні претензії України до держав-агресорів, які одразу по закінченню війни та відповідних підрахунків будуть висунуті урядам росії та Білорусі. Якщо людські життя неможливо оцінити в якихось інших, окрім екзистенційних, категоріях, то матеріальні втрати піддаються підрахункам.

У багатьох війнах минулого переможці накладали на переможених репарації та контрибуції.

На початку березня 2022 р. Президент України В. Зеленський заявив, що російському керівництву варто вивчати репараційні процедури.

Згідно з оцінками деяких українських та зарубіжних експертів, агресори завдали Україні матеріальних збитків на суму понад 1 трлн. Доларів і це лише станом на кінець 2023 року.

Існує чималий досвід стягнення репарацій.

Завершити свій виступ хочу словами фахівців Українського інституту Майбутнього - Перемогти у війні – це лише одна задача, яка нині стоїть перед нами. Інша задача – перемогти у боротьбі за післявоєнний мир.

Використані джерела.

1. Післявоєнний світ: люди, проблеми, цінності / Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 15 квітня 2022 року. Міністерство освіти і науки України Національний педагогічний університет

імені М.П. Драгоманова // <https://npu.edu.ua/novyny/podii/mizhnarodna-naukovo-praktychna-internet-konferentsiia-pisliavoiennyi-svit-liudy-problemy-tsinnosti>

2. Ігор Жданов, проект *Інформаційна оборона*, Фонд "Відкрита політика"

Як на геополітичній шахівниці не програти Україні у Четвертій світовій війні? Чи нададуть Україні статус кандидата на членство ЄС? Чи зможе Україна виграти війну без партнерів? Інтерфакс Україна // <https://interfax.com.ua/news/blog/835672.html>.

3. Якою має бути зовнішня політика України після війни. Під гол. Ред.. Ілія Куса. Український інститут майбутнього. Київ, 2023. // <https://uifuture.org/publications/yakoyu-maye-buty-zovnishnya-polityka-ukrayiny-pislya-vijny/>.

4. Прогноз 2024: ключові меседжі та презентація експертів UIF. Український інститут майбутнього. Київ, 2024. // <https://uifuture.org/publications/prognoz-2024-klyuchovi-mesedzhi-ekspertiv-uif/>

5. Візія 2035. Проект Україна 2.0. Український інститут майбутнього. Київ, 2024. // <https://uifuture.org/publications/viziya-2035-proekt-ukrayina-2-0/>

6. Гомес, Леонард. Німецькі репарації, 1919-1932: Історичний огляд (Спрінгер, 2010). Енциклопедія site:uk.wikisko.ru.

7. Кухар: за Крим заплатили 6 трлн\$ Росії дали 8 місяців: далі крах економіки. Олігархів РФ дотисли // <https://www.youtube.com/watch?v=r82i1ELXTcc>.

8. М. Гнатовський. Репарації. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011; Семиряга М. И. Как мы управляли Германией. Москва Роспэн, 1995; Репарації. Юридична енциклопедія: у 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.). Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5.: П-С. 736 с.

9. Лисенко О., Маєвський О. За все доведеться платити: репараційні претензії України до Білорусі та Росії у контексті нинішньої війни. Українська лінія. Квітень 2022.